***Samenvatting van de cursus C.8-11: Elementen van cultuurfilosofie,***

***Algemeen***

*Deze cursus onderzoekt cultuur als het menselijke vermogen om doeltreffende oplossingen te vinden voor de uitdagingen van de natuur en de overmachtige werkelijkheid.*

*Vertrekkend vanuit de klassieke ontologie en kennisleer wordt beschreven hoe het middeleeuwse en moderne nominalisme de objectieve wezensstructuren verving door verstandelijke constructies, wat leidde tot het moderne idealisme en empirisme.*

*In de liberale maatschappij vormt het sociaal contract en het argumentatieve overleg de basis van de democratie, al blijkt dat de zuivere rede zonder metafysische verankering verzandt in onbeslisbaarheid en scepsis.*

*Via een analyse van de overgang van premodern naar modern en postmodern denken - geïllustreerd aan de hand van de radicale vrijheid bij Pico della Mirandola, de voorlopige moraal van Descartes, het verlichte materialisme van De Sade en het postmoderne differentialisme van Derrida - wordt de maatschappelijke en ethische crisis van de moderne mens blootgelegd.*

*Ten slotte toont de cursus hoe de moderne, revolutionaire rede doordrenkt is van het fatum: doelbewuste menselijke projecten slaan historisch en ecologisch vaak om in hun rechtstreekse tegendeel, terwijl grote ideologieën instorten en de mensheid geconfronteerd wordt met planetaire schaarste.*

***1: Definitie van cultuur en de ontologische methode***

Cultuur wordt in haar essentie gedefinieerd als het vinden van een juiste oplossing voor een gegeven probleem of opgave, oftewel het doeltreffend beantwoorden van een maatschappelijke of natuurlijke uitdaging.

Volgens de filosoof Hans Blumenberg is cultuur het stapsgewijs afbouwen van de verpletterende overmacht van de natuur door middel van verhullende symbolen, mythen en wetenschappelijke theorieën.

Franz Kafka illustreert daarentegen de ontsporing van de cultuur: de moderne mens is vervreemd geraakt van de fundamentele levenswetten en bevindt zich in een absurde werkelijkheid waarin hij dreigt te verworden tot een zielloos object.

Om de werkelijkheid grondig te onderzoeken, onderscheidt Charles Sanders Peirce vier methoden om tot overtuiging te komen: de eigenzinnigheidsmethode, de gezagsmethode, de a-priori- of voorkeursmethode en de wetenschappelijke methode. Enkel de

wetenschappelijke methode is echt ontologisch, omdat zij stellingen toetst aan feiten die onafhankelijk zijn van wat het denkende subject louter veronderstelt. Binnen de gevestigde wetenschappen blijft het trekken van een scherpe grens tussen echte wetenschap, pseudowetenschap en marginale hypothesen echter een voortdurend probleem.

***2: Kennisbronnen, het denkklimaat en de strijd om de werkelijkheid***

De westerse kennisleer vindt haar oorsprong bij de Griekse Milesische denkers en geschiedschrijvers zoals Herodotos, die twee primaire kennisbronnen hanteerden: de directe eigen waarneming en het betrouwbare getuigenis van anderen. De klassieke logica berust op twee fundamentele uitgangspunten: het beginsel van identiteit (al wat is, is) en het beginsel van reden of grond (niets is zonder verklarende oorzaak). In de fenomenologie staat het onmiddellijk gegevene centraal, terwijl de logica zoekt naar de diepere reden achter de feiten.

In de ontologie, als de kwalitatieve werkelijkheidsleer, staan begripsrealisme en nominalisme tegenover elkaar. Het realisme stelt dat de mens de objectieve wezensstructuur (de platonische idee) van de dingen en hun onderlinge samenhang echt kan kennen. Het nominalisme, dat met Willem van Ockham de basis legde voor het moderne idealisme en empirisme, beweert daarentegen dat algemene begrippen slechts verstandelijke constructies of namen zijn die binnen het individuele bewustzijn worden gevormd. Dit nominalisme stempelt het gehele moderne denken, waarin het zintuiglijke object losgekoppeld raakt van een hogere sacrale of metafysische orde.

***3: De liberale democratie en de grenzen van de rede***

De overgang naar de moderniteit ging gepaard met het uiteenvallen van het godsdienstige en metafysische eensgezinds denken, wat leidde tot de opkomst van liberale samenlevingen en de idee van het sociaal contract. Denkers zoals Immanuel Kant stelden de autonome mens centraal, die via zijn eigen verstand de regels voor het samenleven formuleert. Jürgen Habermas werkte dit uit in zijn theorie van het communicatieve handelen, waarin maatschappelijke regels en democratische legitimiteit ontstaan uit vrije, argumentatieve discussie tussen burgers.

Zonder verankering in een objectieve waarheid vervalt de zuivere rede echter snel in onbeslisbaarheid en eristiek, zoals Karneades al toonde door met gelijke overtuigingskracht voor én tegen de rechtvaardigheid te argumenteren. Kritische denkers zoals Karl Popper en William Warren Bartley

wezen erop dat ook het rationalisme berust op een niet-rigoureus bewijsbare geloofsdaad. Binnen de hedendaagse redekritiek blijkt dat de zuivere rede op zichzelf geen doorslaggevende keuzes kan funderen zonder vooraf ingestelde axioma's.

***4: Van premodern naar modern en postmodern denken***

Hoewel moderne denkers vaak neerkijken op premoderne culturen, tonen etnofarmaceutische voorbeelden aan dat premoderne volkeren en de traditionele geneeskunde over diepe, empirisch verifieerbare inzichten beschikten. Ook de volkswijsheid over de invloed van de maan op planten en bomen wordt door recent biologisch onderzoek bevestigd.

Het typisch moderne mensbeeld ontstaat in de Renaissance met Pico della Mirandola, die de mens beschrijft als een vrij wezen dat geen vaste natuur heeft gekregen en zichzelf naar eigen wil kan boetseren. Deze zucht naar autonomie ontspoorde in de zeventiende en achttiende eeuw in het libertinisme en de vrijgeesterij, waarin de seculaire rede werd gebruikt om de traditionele zedenleer af te werpen. René Descartes poogde de kennis radicaal te vernieuwen en formuleerde in afwachting van een voltooide wetenschap een voorlopige moraal (morale par provision). De Marquis de Sade trok het verlichte materialisme doeltreffend door naar zijn uiterste, cynische consequentie: een wrede, energetische ethiek waarin de mens enkel een willekeurige portie materie in de natuur is.

In de twintigste eeuw stelde Georg Simmel het avontuur en de onvoorspelbaarheid in de geschiedenis centraal, wat de overgang markeerde naar het postmodernisme. Het postmodernisme of differentialisme van Jacques Derrida wijst elke objectieve buitenwereld of universele waarheid af en reduceert de werkelijkheid tot een vrij zwevend netwerk van taal en subjectieve opvattingen.

***5: Moderne ethiek, moraal en de crisis van de menselijke waarden***

In de burgerlijk-liberale samenleving overheerst een smalle moraal, die zich beperkt tot minimale maatschappelijke spelregels om de individuele vrijheid en marktwerking te garanderen. Omdat dit tot morele stuurloosheid leidt, zoeken moderne pedagogen en denkers naar een herwaardering van fundamentele menselijke waarden. De sociobiologie, vertegenwoordigd door Jean-Pierre Changeux, poogt de moraal te herleiden tot genetische en neurologische evolutiemechanismen, wat door fenomenologen zoals Paul Ricoeur als ongeoorloofde extrapolatie wordt bekritiseerd.

Arthur Schopenhauer fundeerde de moraal in het medeleven en het herkennen van de medemens als een 'ik-nog-eens', terwijl het boze karakter de medemens als een 'niet-ik' ziet. Karl Marx en Friedrich Engels legden bloot hoe de bourgeoisie alle heilige waarden heeft ontluisterd en vervangen door kille contante betaling en gewetenloze handelsvrijheid. Jezus' parabel van de cynische rechter illustreert de gedesacraliseerde mens die noch God vreest noch om de mens geeft en enkel zijn eigen lust zoekt. Vladimir Soloviëv stelde daarentegen dat de moraal rust op drie natuurlijke grondgevoelens: schaamte, medelijden en eerbied. Sören Kierkegaard hekelde de karakterloze, verstandelijke passieloosheid van de moderne tijd. De seksuele revolutie en de postmodernistische literatuur, zoals Vladimir Nabokovs Lolita, stelden de moraalvrije eros centraal, waarop auteurs als Pia Pera reageerden door de bescherming en het perspectief van het kind te herstellen.

***6: De moderne rede, het fatum en de ecologische kwestie***

Een lotsanalyse maakt duidelijk dat het menselijk handelen steeds begrensd wordt door het fatum en onvoorspelbare historische omstandigheden. Systeemdenkers zoals Jon Elster tonen aan dat rationeel en doelbewust handelen in de praktijk vaak omslaat in zijn rechtstreekse tegendeel. Zo werden de filosofieën van Descartes en Georg Wilhelm Friedrich Hegel onbedoeld de wegbereiders voor een radicaal materialisme. Evenzo mondde de revolutionaire rede van denkers als Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx en Friedrich Nietzsche in de geschiedenis uit in de terreur van Robespierre, het totalitaire bolsjewisme van Lenin en het fascisme van Hitler.

Op ecologisch vlak leidt de moderne technologische expansie tot een wereldwijde milieuramp, waarop de rede reageert door milieuzorg om te vormen tot een nieuwe economische sector. In de Bijbelse visie is de ganse schepping solidair met het menselijke lot en zucht zij onder de gevolgen van 's mensen gewetenloosheid, reikhalzend uitziend naar verlossing. Tot slot betoogde Panajotis Kondylis dat de drie grote moderne ideologieën - conservatisme, liberalisme en socialisme - zijn ingestort, waardoor intellectuelen hun leidende rol verliezen en de mensheid afstevent op planetaire conflicten over schaarse hulpbronnen.